

Kovařík, David

Dokumentace a prezentace zaniklých sídel v českých zemích (na příkladu výstavy Zaniklá sídla Moravy a Slezska)

Museologica Brunensia. 2023, vol. 12, iss. 1, pp. 75-85

ISSN 1805-4722 (print); ISSN 2464-5362 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/MuB2023-1-6>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78636>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20231016

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DOKUMENTACE A PREZENTACE ZANIKLÝCH SÍDEL V ČESKÝCH ZEMÍCH (NA PŘÍKLADU VÝSTAVY ZANIKLÁ SÍDLA MORAVY A SLEZSKA)¹

DAVID KOVAŘÍK

<https://doi.org/10.5817/MuB2023-1-6>

ABSTRAKT/ABSTRACT:

Príspevek je venovaná problematice sídel (obcí, osad a samot), které zanikly na českém území po roce 1945 a zabývá se možnostmi jejich výzkumu, dokumentace a prezentace ve výstavách nebo jako expozic v muzeích. Předložené výsledky a náměty vycházejí především ze zkušeností z mezioborového projektu, který zkoumal pohledem historiků, krajinářů a informatiků novodobá zaniklá sídla na území Moravy a Slezska a realizoval na toto téma putovní výstavu. První část textu se zaměřuje na vývoj dosavadního bádání o zaniklých sídlech a shrnuje dosavadní pokusy o prezentaci této látky. Druhá část textu se věnuje metodologicko-koncepčním otázkám a dalším možnostem uplatnění této tematiky v muzejnictví a ve výstavní činnosti. Třetí část textu přibližuje putovní výstavu Zaniklá sídla Moravy a Slezska, která probíhala v druhé polovině roku 2022 v muzeích v Šumperku, Jeseníku a Krnově.

Documentation and presentation of abandoned settlements in the Czech lands (on the example of the exhibition Abandoned Settlements of Moravia and Silesia)

The contribution is devoted to the issue of settlements (villages, hamlets and isolated dwellings) that disappeared in the Czech territory after 1945 and deals with the possibilities of their investigation, documentation and presentation in temporary or permanent museum exhibitions. The presented results and topics are mainly based on the experience gained during an interdisciplinary project, which examined modern-day abandoned settlements in the territory of Moravia and Silesia from the perspective of historians, landscape designers and computer scientists and created a touring exhibition on this topic. The first part of the text focuses on the hitherto development of research of abandoned settlements and summarizes the previous attempts to present this topic. The second part of the text is devoted to methodological-conceptual issues and other possibilities of applying this topic in museums and exhibition activities. The third part of the text describes the touring exhibition Abandoned Settlements of Moravia and Silesia, which was installed in the museums in Šumperk, Jeseník and Krnov in the second half of 2022.

KLÍČOVÁ SLOVA/KEYWORDS:

zaniklá sídla – Morava a Slezsko – 20. století – výstavy – muzejní expozice

abandoned settlements – Moravia and Silesia – 20th century – exhibitions – permanent museum exhibitions

Zaniklá sídla tvoří nedílnou součást české krajiny a osudy těchto se zvláště v posledních třiceti letech těší také poměrně velkému zájmu odborné i laické veřejnosti. Ve zvláštní oblibě se přitom nachází výzkum a dokumentace „novodobých“ zaniklých sídel, tedy především obcí, osad i samot, které byly z různých příčin postiženy zánikem vysídlením jejich obyvatel a poté většinou i zcela srovnány se zemí ve druhé polovině dvacátého století. Zejména v překotném období prvních let po druhé světové válce a v následné době budování komunistického režimu v Československu docházelo v českých zemích k rozsáhlým transformačním procesům spojených s masovými migracemi obyvatel, jejichž následkem došlo k mizení především venkovských sídel různé velikosti a významu.²

¹ Tento text vznikl v rámci projektu *Identifikace a trvalá dokumentace kulturní, krajině a sídelní paměti obce – na příkladu zaniklých sídel Moravy a Slezska* (DG18P02OVV070), realizovaného z programu Ministerstva kultury ČR na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity NAKI II., na němž se podílely Mendelova univerzita v Brně, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, v. v. i. a Masarykova univerzita.

² Neexistuje dosud žádná přesná statistika o počtu zaniklých sídel na českém území po roce 1945 a pokud se někteří autoři o tuto kvantifikaci pokoušeli, docházeli často k rozdílným číslům. Jako příklad je možné uvést publikaci *Zmizelé Sudety* uvádějící 3000 zaniklých obcí, částí obcí a samot, které zanikly po roce 1945 jenom v oblasti českého pohraničí, zatímco architekt a urbanista Karel Kuča deklaruje pro tuto dobu přibližně 1000 zaniklých sídel po celou

V souvislosti s dokumentací novodobých zaniklých sídel se objevují již také různé pokusy o prezentaci této tematiky, a to i ve formě vytváření výstav nebo muzejních expozic. Z hlediska muzejnictví a výstavnictví je toto téma poměrně obtížně uchopitelnou záležitostí. Jedním z pokusů poskytnout (nejen) muzejníkům „návod“ k lepšímu poznání fenoménu zaniklých sídel a poukázat na možnosti tohoto výzkumu a prezentování bylo zveřejnění metodiky *Prezentace zaniklých sídel v českém pohraničí ve výstavní činnosti a muzejních expozicích*, která se primárně zaměřuje na zaniklá sídla v pohraničních oblastech českých zemí, avšak její poznatky a závěry jsou uplatnitelné i pro výzkum a prezentaci zaniklých sídel také pro ostatní území České republiky.³ Stejný tým autorů metodiky pak připravil výstavu s názvem *Zaniklá sídla Moravy a Slezska*, která bude ještě blíže popsána v následujícím textu.⁴

Dosavadní stav badání a první pokusy o prezentaci zaniklých sídel

Výstava *Zaniklá sídla Moravy a Slezska* není prvním pokusem prezentovat tuto tematiku ve výstavách a muzejních expozicích. Zejména

Česko republiku. Srov. *Zmizelá Sudety: katalog k výstavě/Das Verschwundene Sudetenland: der Katalog zur Ausstellung*. 4. rozšíř. vyd. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2006, s. 24; KUČA, Karel (ed.). *Historické kulturní krajiny České republiky*. Průhonice: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, 2020, s. 471.

³ Prezentace zaniklých sídel v českém pohraničí ve výstavní činnosti a muzejních expozicích (metodika NmetS). In *Zaniklá sídla Moravy a Slezska* [online]. Praha, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Mendelova univerzita v Brně, Masarykova univerzita, 2022 [cit. 2023-06-28]. Dostupný z [www: <https://zanikla-sidla.cz/projekt/wp-content/uploads/2022/11/metodika.pdf>](https://zanikla-sidla.cz/projekt/wp-content/uploads/2022/11/metodika.pdf).

⁴ Blíže k autorskému týmu metodiky a výstavy na stránkách projektu Identifikace a trvalá dokumentace kulturní, krajinné a sídelní paměti obce – na příkladu zaniklých sídel Moravy a Slezska. In *Zaniklá sídla Moravy a Slezska* [online]. 2018 [cit. 2023-01-30]. Dostupný z [www: <https://zanikla-sidla.cz/projekt/>](https://zanikla-sidla.cz/projekt/).

archeologové, zabývající se výzkumem zaniklých středověkých a raně novověkých vesnic a osad,⁵ odkryli i zpřístupnili různé archeologické areály přímo v jejich autentickém prostředí, ale rovněž přispěli k vytvoření muzejních expozic s touto tematikou.⁶ Zcela specifické postavení získaly obce a osady, které byly násilně zničeny v období nacistické okupace v letech 1939–1945. Vesnice jako Lidice, Ležáky nebo Ploština vstoupily již bezprostředně po osvobození do české historické paměti, kde zakotvily jako symboly válečné tragédie, národní oběti i protinacistického vzdoru, což se rovněž odrazilo v jejich připomínání a prezentaci.⁷

⁵ Zvláště ve druhé polovině dvacátého století bylo uskutečněno mnoho archeologických výzkumů, které odhalily existenci do té doby neznámých nebo zapomenutých zaniklých sídel z preindustriálního období na českém území, blíže SNÁŠIL, Robert (ed.). *Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů: sborník prací přednesených na III. celostátním semináři o problematice zaniklých středověkých vesnic (Uherské Hradiště 10.–13. 5. 1971)*. Díl II. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, [1973]; MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Příspěvek k možnostem rekonstrukce středověké krajiny, území zaniklých vesnic a typů sídlišť. *Archaeologia historica*, 1987, roč. 12, s. 111–128; MAZÁČKOVÁ, Jana, Kateřina DOLEŽALOVÁ a Jakub TĚSNOHLÍDEK. Zaniklé středověké vesnice na Moravě. Dějiny badání a stav výzkumu. In NOCUŇ, Przemysław, Agnieszka PRZYBYLA-DUMIN a Krzysztof FOKT (ed.). *Wieśzaginiona. Stan i perspektywy badań*. Chorzów: Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie, 2016, s. 59–92.

⁶ Jako příklad je možné uvést výzkum, dokumentaci a prezentaci zaniklých středověkých vesnic Bystřec, Konůvky, Mstěnice a Pfaffenschlag v Moravském zemském muzeu v Brně, viz MĚCHUROVÁ, Zdeňka. Zaniklé středověké vesnice. Jejich výzkum, nálezy a prezentace v Moravském zemském muzeu. In *Moravské zemské muzeum* [online]. [cit. 2023-06-10]. Dostupný z [www: <http://www.mzm.cz/fileadmin/user_upload/Prehled_expozic/Morava_ve_stredoveku/ZSV-def.MZM.pdf>](http://www.mzm.cz/fileadmin/user_upload/Prehled_expozic/Morava_ve_stredoveku/ZSV-def.MZM.pdf).

⁷ Srov. KONOPKA, Vladimír. *Lidice – muzeum: sbírka dokumentů o zničení Lidic nacisty a o jejich znovuvybudování* [katalog stálé muzejní expozice Památníku Lidice]. [Praha]: [IMS], [1966]; HRNČÍŘOVÁ, Květa. Dostavba národní kulturní památky Lidice. *Slánský obzor: ročenka společnosti Patria Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně*. Sv. 15. Slaný: Vlastivědné muzeum ve Slaném, 2007, s. 130–135; ŽALSKÝ, Jan. Expozice v památníku Lidice a muzeu Pietního území Ležáky. In *Museen bauen und gestalten, 2011: 20. Internationale Fachtagung bayerischer, böhmischer, österreichischer und sächsischer Museumsfachleute/Stavět a tvořit muzea, 2011: 20. mezinárodní konference bavorských, českých, hornorakouských a saských muzejních pracovníků:*

Naproti tomu o městech a vesnicích, které na českém území zmizely v období po druhé světové válce, se dlouhá desetiletí veřejně nemluvalo a jejich památka se nijak veřejně nepřipomínala. A stejně tak byly osudy těchto novodobých zaniklých sídel přehlíženy badateli napříč vědeckými obory. Před rokem 1989 bránily většímu a podrobnějšímu výzkumu poválečných zaniklých sídel především politické a ideologické důvody, neboť bádání o této problematice nebylo z řady důvodů v zájmu tehdejší vládnoucí moci. Svoji roli zde sehrály i různé praktické problémy a různé překážky, k nimž patřila například skutečnost, že řada těchto míst se nacházela v nepřístupném terénu vojenských a bezpečnostních pásem nebo ochranných zón, kam byl na desítky let zapovězen vstup „nepovolaných osob“. Avšak i v předlistopadové době existovaly rozdíly v přístupu k zaniklým sídlům a možnostem jejich případného výzkumu. Zatímco zaniklá sídla nacházející se v blízkosti hranic nebo vojenských újezdech zůstávala v předlistopadové době tabu, větší pozornosti se v odborném bádání přeci jen dostalo několik obcím, jež musely ustoupit těžbě hnědého uhlí v severních Čechách.⁸

Osudy některých obcí a osad určených k zániku byly před jejich

Nürnberg, 6. bis 8. Oktober 2011. München: Landesstelle für die nichtstaatlichen Museen in Bayern, 2012, s. 91–93; PANOCH, Pavel. Pietní areál Ležáky. In POPELOVÁ, Lenka, Vladimír ŠLAPETA a Petr VORLÍK (eds.). *Stavby století Čech, Moravy a Slezska 1918–2018*. Praha: Foibos books, Národní památkový ústav, 2018, s. 254–255.

⁸ Z předlistopadové produkce o zaniklých sídlech v severočeském uhelném revíru např. MARTINOVSKÝ, Ivan. *Dějiny zaniklých obcí – Tuchomyšl*. Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem, 1983; CVRKOVA, Marta. *Dějiny zaniklých obcí – Vyklice, Lochočice, Otovice*. Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem, 1987. O možnostech bádání a dokumentace o zaniklých sídlech před rokem 1989 ze zkušenosti dobového aktéra blíže KOCOURKOVÁ, Květoslava. *Dějiny zaniklých obcí – jejich význam pro regionální historiografii. In Z regionální historie a archivnictví: XIX. Mikulovské sympozium, 11.–12. X. 1989*. Břeclav, Brno, Olomouc: Muzejní a vlastivědná společnost, 1989, s. 215–219.

Obr. 1: Jedna z podob krajiny zaniklých sídel – ruiny domu v zaniklé osadě Ferdinandov (okres Bruntál) (zdroj: Archiv projektu).

úplnou likvidací alespoň zdokumentovány ve fotografiích nebo na filmovém záznamu, které se pořizovaly nejčastěji pro účely památkových úřadů. V roce 1969 tak došlo k natočení filmovými laboratořemi Barrandov ve spolupráci s Krajským střediskem státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem dokumentárního filmu zachycujícího již opuštěné a chátrající město Přísečnice v posledních měsících své existence před zaplavením ve stejnojmenné přehradě.⁹ Dokumentace obcí před zánikem prováděla také některá regionální muzea, jako tomu bylo v případě tří vesnic Heřmanice, Lipňany, Skryje vysídlených a zbořených kvůli výstavbě Jaderné elektrárny Dukovany, kde v roce 1975 vznikla podrobná fotodokumentace pro tehdejší Západo-moravské muzeum (dnešní Muzeum Vysočiny) v Třebíči,¹⁰ nebo

⁹ Horní město Přísečnice. In *YouTube.cz* [online]. Praha: Krátký film Praha ve spolupráci s krajským střediskem Státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem, 1969 [cit. 2023-06-12]. Dostupný z [www: <https://www.youtube.com/watch?v=1Ck7TQvywA1>](https://www.youtube.com/watch?v=1Ck7TQvywA1).

¹⁰ Západo-moravské muzeum v Třebíči – Dokumentace a výzkum zájmové oblasti stavby

celá série fotografií zachycující konec existence v Novomlýnských nádržích zatopené jihomoravské obce Mušov, která se nachází ve sbírkách Regionálního muzea v Mikulově.¹¹ Takto pořízené a uchovávané obrazové i filmové záznamy představují významný zdroj informací nejen pro badatele pátrající po osudech zaniklých sídel, ale i vítaný materiál pro případnou prezentaci této tematiky.

Ke skutečnému nárůstu zájmu o poválečná zaniklá sídla v českých zemích dochází po roce 1989, kdy se vytvořily příznivější podmínky pro výzkum této problematiky. Novodobá zaniklá sídla se stala také předmětem sofistikovanějšího bádání různých společenských

jaderné elektrárny V2 Dukovany (fotografická dokumentace v obcích Heřmanice, Lipňany a Skryje). Tento materiál je v současné době uložen ve Státním okresním archivu v Třebíči jako neevidovaný soubor, fotokopie jsou ve sbírkách Muzea Vysočiny v Třebíči. K provádění fotodokumentace těchto oblastí blíže také CICVÁREK, Jiří. Záchraný výzkum tradičního stavitelství na Moravskokrumlovsku. *Národopisné aktuality*, 1977, roč. 14, č. 2, s. 159–162.

¹¹ Fotodokumentaci likvidace obce Mušova prováděl Vojtěch Prokop v květnu 1979. Fotoarchiv Regionálního muzea v Mikulově.

i přírodovědných oborů, uplatňující různé teoretické koncepty, metodické postupy a prameny.¹² Vedle toho se začalo objevovat mnoho nejrůznějších aktivit k popularizaci i prezentaci této problematiky. Tomuto zájmu odpovídá jednak utěšeně narůstající literární produkce, jednak řada dalších realizovaných projektů i společenských aktivit. Připomínání i popularizace zaniklých sídel se přitom vyznačuje různou podobou. K nejčastějším projevům připomínání a prezentace zaniklých sídel patří instalování informačních panelů a budování naučných stezek. Další aktivitou jsou opravy a obnovování původních památek, a to nejčastěji renovací drobných sakrálních staveb od pietního upravování jejich základů až po celé rekonstrukce kostelů a kaplí. Kolem těchto památek se následně koncentruje společenské a kulturní dění nebo pořádání výročních poutí a polních mší. Většina aktivit spojených s péčí i ožíváním zaniklých sídel je přitom dílem převážně amatérských nadšenců a dobrovolníků, kteří se tomuto poslání věnují často ve volném čase a s omezenými financemi i technickými prostředky.¹³

Zaniklá sídla však začínají zajímat i muzejní instituce a jejich odbor-

¹² Jak je ovšem z dosavadních projektů a vydaných publikačních výstupů patrné, většina badatelů se tématem zaniklých sídel dosud zabývala převážně z pozice svého vlastního oboru a s přesně vymezeným polem zájmu, což se projevuje ve značně selektivním výběru pramenné základny, stejně jako se poměrně málo na tomto badatelském poli prosazuje mezioborový nebo srovnávací výzkum. Srov. CAJTHAML, Jiří. *Rekonstrukce historické krajiny a zaniklých obcí*. Praha: České vysoké učení technické, 2013; FUNK, Tomáš. Vesnice zaniklé po roce 1945. In VAREKA, Pavel (ed.). *Archeologie 19. a 20. století: přístupy – metody – témata* [CD-ROM]. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2013, s. 23–28; KUČERA, Zdeněk. Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945. Základní analýza. *Historická geografie*, 2007, roč. 34, s. 317–334.

¹³ Například v oblasti Jesenícka působí v souvislosti se zaniklými sídly v jednotlivých lokalitách např. *Spolek pro obnovu kostela sv. Josefa* (Annín), *Obnova kulturního dědictví údolí Lesné* (Prameny u Žárové), *Spolek Valštejn* (Kraví Hora, Malý Valštejn, Ztracená Voda), *Posemkový spolek Rychleby* (Zastávka), *Rychlebská báňsko-historická s. s.* (Hraničná), *Hnutí Duha Jeseníky* (Pelhřimov) aj.

né pracovníky. Pro muzea se zde otevírá významný potenciál pro prezentaci zaniklého osídlení, a to jak v původním a autentickém prostředí, tak jejich přenesením do výstavních sálů a muzejních expozic. Jelikož v České republice dosud neexistuje žádný ústřední památník, odborné centrum nebo stálá expozice zaniklých sídel, většina projevů prezentace, komemorace a dalších aktivit má dosud spíše regionální nebo lokální charakter. V krušnohorské obci Pernštejn se nachází přírodní památník s *Muzeem zaniklých obcí, tvořený souborem panelů umístěných na zdech zdejšího kostela sv. Vendelína*.¹⁴ Panely s fotografiemi a doprovodnými informacemi tvoří podstatnou část prezentace zaniklých sídel také v *Muzeu vysídlených obcí Novohradská, nacházející se v zemědělském areálu v osadě Kamenná*,¹⁵ nebo expozice *Zaniklé obce kolem Ralska, přetřansformované z původně putovní výstavy o dvanácti panelech, která je umístěná v Náhlově na Českolipsku*.¹⁶ Některé výstavy zaměřené na osudy zaniklých sídel pak vznikaly v rámci různých projektů akademických a vysokoškolských pracovišť, jako byla výstava *Zapomenutá místa pohraničí – 50 let vývoje krajiny očima archeologie, věnující se převážně zaniklým obcím a osadám na Tachovsku*,¹⁷ nebo výstava *Zaniklé*

obce pod Bukovou horou, otevřená pro návštěvníky v roce 2021 v Zubrnících.¹⁸

Metodologicko-koncepční postupy a možnosti pramenné základny při výzkumu, dokumentaci a prezentaci zaniklých sídel

Většina dosavadních expozic nebo výstav věnovaných tématice zaniklých sídel se dosud přidrží tradičních a nejvíce zažitých projevů prezentování, jehož základem a někdy i jediným prostředkem jsou tematické panely s příslušným textem a obrazovým materiálem. Rovněž autoři těchto výstav se často drží osvědčené metody „místopisného“ zpracování tématu, které dokumentují a představují jednotlivá zaniklá sídla se stručnou charakteristikou historického vývoje a základní faktografií doplněnou o dobové reprodukce starých fotografií nebo dobových pohlednic, a to většinou ve stylu jeden panel = jedna zaniklá obec, osada nebo významný objekt. Tvůrci výstav tak v zásadě kopírují obdobné postupy, jaké se objevují ve většině knižních produkcí nebo internetových prezentací věnovaných zaniklým sídlům. Možností, jak zkoumat a následně prezentovat problematiku zaniklých sídel, se ovšem nabízí více. K jejich realizaci je ovšem zapotřebí větší teoretická příprava, k níž patří především ujasnění používané terminologie, zvolení vhodné metodologie a koncepce, využití pramenné základny a s tím spojený vhodný výběr případných exponátů.

Terminologický problém se týká především otázky jasného definování předmětu zájmu, tedy určení definice zániku sídla, neboť tento stav se vyznačuje různými pod-

bami. V českém prostředí můžeme zaznamenat administrativní zánik sídel vzniklý úředním rozhodnutím o sloučení více sídel do jednoho celku, nebo sídelní zánik, kdy takové místo ztratilo své trvalé obyvatelstvo, ale alespoň část původní zástavby zde zůstala zachována a je ještě využita třeba k přechodnému a sezónnímu bydlení a původní sídla zde slouží jako rekreační chalupy.¹⁹ Badatelsky nejvíce dokumentovaná jsou fyzicky zaniklá sídla, kdy takové sídlo bylo nejen úředně vymazáno z evidence a opuštěno obyvateli, ale přestalo také plnit svou původní sídelní funkci a stalo se z řady příčin (chátráním, devastací, řízenou demolicí) neobyvatelným.²⁰ Avšak i tady existují různé typy fyzicky zaniklých sídel. Některá sídla totiž zcela zmizela ze zemského povrchu a v současnosti po nich nejsou v terénu žádné viditelné stopy, jinde však z nich mohou dosud přetrvávat různé hmotné pozůstatky ve formě reliktů a ruin, které zůstávají patrné v charakteru okolní krajiny.²¹

Proces zanikání sídel i současná podoba těchto míst ovlivňují i samotné důvody zániku, což je další významná otázka pro případný výzkum. Obecně je možné sídla zaniklá na českém území po roce 1945 z hlediska příčin zániku rozdělit do tří základních skupin. Největší skupinu představují bývalé obce, osady a samoty nacházející se v pohraničních oblastech, které zů-

¹⁹ K fenoménu chalupaření a druhého bydlení blíže viz K vývoji chalupaření v českých zemích: SCHINDLER-WISTEN, Petra. *O chalupách a lidích. Chalupářství v českých zemích v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2017.

²⁰ KUČERA, Zdeněk, Přemysl ŠTYCH a Jan JELÉNEK. Zaniklá sídla: jejich vznik, poznání a rekonstrukce. *Geografické rozhledy*, 2011, roč. 20, č. 4, s. 32.

²¹ Studiu hmotných pozůstatků v krajině zaniklých sídel se v rámci společenských věd věnuje obor soudobé archeologie, viz BUREŠ, Michal. *Vesnice zaniklé po roce 1945 a kulturní krajina Novohradských hor: příklad archeologické transformace*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2015; Archeologický výzkum vesnic středověkého původu na Tachovsku zaniklých po roce 1945. *Archaeologia historica*, 2008, roč. 33, s. 101–117.

¹⁴ ŠAFUS, Ivo. Pomník zaniklým obcím Chomutovska. In *Cokoli v okolí.cz* [online]. 17. 6. 2022 [cit. 2022-01-31]. Dostupný z [www: <https://www.cokolivokoli.cz/65372-pomnik-zaniklych-obci-chomutovska/>](https://www.cokolivokoli.cz/65372-pomnik-zaniklych-obci-chomutovska/).

¹⁵ ZAJÍČEK, Zdeněk. Drsný osud pohraničí připomíná Muzeum vysídlených obcí Novohradská. In *Český rozhlas České Budějovice* [online]. 2. 12. 2018 [cit. 2023-01-25]. Dostupný z [www: <https://budejovice.rozhlas.cz/drsny-osud-pohranici-pripomina-muzeum-vysidlenych-obci-novohradska-7693743>](https://budejovice.rozhlas.cz/drsny-osud-pohranici-pripomina-muzeum-vysidlenych-obci-novohradska-7693743).

¹⁶ MALÁ, Eva. Zaniklé obce v oblasti Ralska připomíná expozice v Náhlově. In *Český rozhlas Liberec* [online]. 18. 8. 2019 [cit. 2023-01-28]. Dostupný z [www: <https://liberec.rozhlas.cz/zanikle-obce-v-oblasti-ralska-pripomina-expozice-v-nahlove-8039731>](https://liberec.rozhlas.cz/zanikle-obce-v-oblasti-ralska-pripomina-expozice-v-nahlove-8039731).

¹⁷ *Zapomenutá místa pohraničí: 50 let vývoje krajiny očima archeologie/Vergessene Orte des Grenzgebiets: 50 Jahre Landschaftsentwicklung aus dem Blickwinkel der Archäologie*. Praha: Calamarus, 2018. Katalog výstavy.

¹⁸ VALÍČKOVÁ, Petra. Výstava Zaniklé obce pod Bukovou horou se otevírá veřejnosti. In *Národní muzeum v přírodě* [online]. 2021 [cit. 2023-01-30]. Dostupný z [www: <https://www.nmvp.cz/promedia/tiskove-zpravy/vystava-zanikle-obce-pod-bukovou-horou-se-otevira-verejnosti>](https://www.nmvp.cz/promedia/tiskove-zpravy/vystava-zanikle-obce-pod-bukovou-horou-se-otevira-verejnosti).

Obr. 2: Obnovené základy kostela sv. Jana a Pavla v zaniklé osadě Štolnava/Prameny (okres Šumperk) (zdroj: Archiv projektu).

staly opuštěné a nevyužité po vysídlení jejich německy mluvících obyvatel.²² Druhou skupinu tvoří sídla, která musela ustoupit z bezpečnostních a vojenských důvodů, protože se nacházela například v těsné blízkosti státních hranic,²³ nebo byla zahrnuta do vojenských újezdů budovaných armádou k výcviku svých vojsk.²⁴ Do třetí skupiny pak

²² K poválečnému vysídlení Němců z českého pohraničí a jeho následkům pro další vývoj tohoto území blíže: STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha: Academia, Naše vojsko, 1991; TOPINKA, Jiří. Zapomenutý kraj. České pohraničí 1945–1960 a tzv. akce dosídlení. *Soudobé dějiny*, 2005, roč. 12, č. 3-4, s. 534–585; SPURNÝ, Matěj (ed.). *Proměny sudetské krajiny*. [Praha]: Antikomplex, 2006 aj.

²³ Nejvíce sídel v okolí hranic zaniklo v blízkosti tzv. železné opony v blízkosti bavorských a rakouských hranic (kolem 130 obcí a osad), kde bylo v roce 1951 zřízeno zakázané hraniční pásmo, odkud se muselo vystěhovat veškeré obyvatelstvo a zdejší zástavba byla následně zbořena. K tomu blíže KOVAŘÍK, David. Zánik obcí v zakázaném hraničním pásmu. In VANĚK, Pavel (ed.). *Ochrana státní hranice 1948–1955*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2013, s. 97–103.

²⁴ Po roce 1945 bylo v českém pohraničí zřízeno několik rozsáhlých vojenských cvičišť (Boletice, Hradiště, Libavá, Prameny, Ralsko) a rozšířeny stávající (Brdy, Milovice), což mělo za následek zábor desítek zdejších obcí a vysídlení jejich obyvatel. K tomu blíže MINAŘÍK, Pavel. Vznik a rozšiřování vojenských výcvikových prostorů na území Československa a s tím spojené vlivy na migrační procesy. In BEDNAŘÍK, Petr, Helena NOSKOVÁ a Zdenko MARŠÁLEK (eds.). *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2018, s. 135–149.

spadají sídla, která zmizela z důvodů převážně hospodářských, protože překážela průmyslovému rozvoji, například těžbě nerostných surovin nebo stavbě různých rozvojových a infrastrukturních projektů jako jsou vodní nádrže, jaderné elektrárny, letiště nebo ochranné pásmo zdroje pitné vody.

Důvod zániku také ovlivňuje perspektivy jejich dalšího výzkumu a vymezuje i možnosti pramenné základny. Částečně se mohou badatelé opřít o již vydanou odbornou i popularizační literaturu. Významnou roli na tomto poli sehrává zvláště regionální historiografie, která je založená na soupisech jednotlivých lokalit doplněných o historii popisovaného místa s obvykle bohatým obrazovým materiálem reprodukováných dobových nebo současných fotografií z postižených míst.²⁵ Vedle knižního zpracování

²⁵ Srov. BERANOVÁ VAICOVÁ, Romana. *Zaniklé obce na Sokolovsku*. Sokolov: Krajské muzeum Sokolov, 2005; BINTEROVÁ, Zdeňka. *Zaniklé obce Doupovska od A do Ž*. Chomutov: Oblastní muzeum v Chomutově, 2005; BOHÁČ, Jaromír a Roman SALAMANCZUK. *Zmizelé Chebsko: zničené obce a osady okresu Cheb po roce 1945/Das verschwundene Egerland: die nach 1945 zerstörten Ortschaften des Landkreises Eger*. Cheb: Krajské muzeum Karlovarského kraje, Muzeum Cheb, 2007; GLONEK, Jiří. *Zaniklé obce Vojenské*

se tematika zaniklých sídel objevuje ve stále větší míře také na internetu, kde vznikají webové stránky k jednotlivým bývalým obcím a osadám, ale i k větším skupinám zaniklých sídel v jednotlivých regionech. Největší koncentraci zaniklých sídel na síti pak představuje internetová databáze *Zaniklé obce a objekty*, která dokumentuje na sedm tisíc různých míst po celé České republice.²⁶

Významnou pomůckou ve výzkumu zaniklých sídel představují statistické prameny vydávané ve formě různých lexikonů a přehledových statistických příruček, včetně publikací specializujících se přímo na obce a osady, které ve sledované

újezdu Libavá. Ostrava: Společnost přátel Poodří, 2008; HAJER, Václav. *Kaplický poutník II aneb Putování po zaniklých osadách na Kaplicku*. Kaplice: Kulturní a informační centrum Kaplice, 2011; HONS, Osvald. *Zaniklé obce kolem Ralska*. Ralsko: Město Ralsko, 2014; JAŠA, Luděk. *Zaniklé obce Slavkovského lesa*. Sokolov: AZUS Březová, 2018; KARLÍČEK, Petr. *Průvodce: průvodce po zaniklých obcích, osadách a samotách pod Bukovou horou*. Ústí nad Labem: Statutární město Ústí nad Labem, Zubrnice: Národní muzeum v přírodě – Muzeum v přírodě Zubrnice, 2021; KINTZL, Emil a Jan FISCHER. *Zmizelá Šumava*. Zlín: Kniha Zlín, 2015, MACHÁČEK, Pavel. *Zmizelé Jesenícko*. 1. díl. Zcela zaniklé osady. Jeseník: Hnutí Brontosaurus Jeseníky, 2019; NOVOTNÝ, Jiří. *Zaniklé obce a osady ve vojenském prostoru Boletice*. [Vlkovice]: Jiří Novotný, 2012; PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa/Wanderungen durch die verschwundenen Ortschaften des Böhmisches Walds*. I. Domažlicko. Osudy 50 zaniklých obcí, vsí a samot/Kreis Taus. Die Geschichte von 50 verschwundenen Dörfern, Weilern und Einöden. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2007; PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa/Wanderungen durch die verschwundenen Ortschaften des Böhmisches Walds*. II. Tachovsko. Osudy 45 zaniklých obcí, vsí a samot/Bezirk Tachau. Die Geschichte von 45 verschwundenen Dörfern, Weilern und Einöden. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2011; SÝKOROVÁ, Jana. *Zmizelé domovy. Příspěvek k historii zlikvidovaných obcí v okrese Most*. Most: Okresní muzeum v Mostě, 2002 aj.

²⁶ Jedná se o webovou stránku existující od roku 2005, kde je do současnosti (červen 2023) zaznamenáno přes sedm tisíc různých lokalit a objektů. Tato jinak přínosná a v mnohém poučná dokumentace ovšem trpí nejasnou klasifikací a problematnou kategorizací, častými faktografickými chybami nebo špatnou lokalizací uváděných sídel. *Zaniklé obce a objekty/Werschwundene Orte und Objekte* [online]. [cit. 2023-06-25]. Dostupný z [www: <http://www.zanikleobce.cz/>](http://www.zanikleobce.cz/).

době z různých příčin zanikly.²⁷ Pro výzkum novodobých zaniklých sídel na českém území je pak nejlépe využitelný *Statistický lexikon obcí v Republice československé s údaji podle sčítání lidu z 1. prosince 1930*, které byly pro zemi Českou a Moravskoslezskou zveřejněné ve dvou publikacích vydaných v letech 1934 a 1935. Tato statistická příručka představuje výsledky posledního relevantního sčítání pro celé československé území před rokem 1945 s nejpodrobnějším soupisem všech obcí, osad, místních částí a úředně pojmenovaných samot na tehdejší československé území.²⁸

K bližšímu poznání a studiu zaniklých sídel účelně poslouží i další podpůrné zdroje. Významným, ale mezi badateli často ještě opomíjeným dobovým pramenem jsou archivy s uloženými písemnostmi úřední povahy, vzešlé většinou z činnosti správních a bezpečnostních orgánů, ale i obrazovým materiálem jako jsou fotografie, plánky nebo mapy. Právě historické mapové podklady mohou sloužit jako jeden z nástrojů k identifikaci míst, kde stávala zaniklá sídla. K tomuto účelu se využívají mapy stabilního katastru (originální a indikační skici nebo povinné císařské otisky), katastrální mapy, katastrální mapy evidenční, vojenská mapování a vojenské topografické mapy, mapy evidence nemovitostí, pozemkové katastry nebo letecké měřické snímky, které se provádějí nad českou, moravskou a slezskou krajinou od roku 1936 po současnost (ortofotomapy).²⁹ Ve výzkumu

zaniklých sídel je možné použít a kombinovat ještě další výzkumné metody jako je přímé terénní pozorování a zkoumání nalezených artefaktů ve sledované krajině, nebo pořizování rozhovorů s pamětníky a dalšími aktéry zainteresovanými v problematice zaniklých sídel.

Putovní výstava Zaniklá sídla Moravy a Slezska

Většinu výše popsaných metod a pramenů uplatnili také autoři výstavy *Zaniklá sídla Moravy a Slezska*, která se ve druhé polovině roku 2022 představila v několika muzeích na severní Moravě a ve Slezsku. V případě této výstavy se jednalo o první prezentaci osudů novodobých zaniklých sídel na celém území Moravy a Slezska, přičemž její hlavní obsahový záběr směřoval do Jesenické oblasti, kde se nachází největší koncentrace těchto míst na sledovaném moravském a slezském území. Proto byla tato výstava připravena ve spolupráci s vybranými muzei v příslušném regionu. Hlavní spolupráce pak probíhala s Vlastivědným muzeem v Šumperku a Vlastivědným muzeem Jesenicka v Jeseníku, uchovávanými ve svých sbírkách mnoho předmětů souvisejících se světem zaniklých sídel, které se pak objevily i mezi výstavními exponáty.³⁰

Jedním z cílů výstavy byla snaha představit zaniklá sídla jako významný fenomén v krajině a zařadit osudy těchto míst do obecnějších a širších souvislostí historického, společenského, kulturního a environmentálního vývoje. Výstava se proto neobracela pouze do minu-

losti k nostalgickému vzpomínání na „ztracený svět“, ale snažila se návštěvníkům ukázat proměnu prostředí zaniklých sídel v průběhu času a přiblížit další vývoj těchto míst po zániku až po současnou podobu s možnostmi jejich dalšího rozvoje. Dalším důležitým rysem výstavy byl její interdisciplinární přesah, neboť na přípravě i realizaci spolupracovali historikové, krajináři a informatici, tedy reprezentanti různých oborů společenských, přírodních a technických věd. Tato mezioborová spolupráce se odrazila v konečné podobě výstavy nabízející návštěvníkům prezentovanou tematiku z různých pohledů, perspektiv a za využití široké škály pramenů. Zásadní podíl na realizaci výstavy měla úzká spolupráce s muzei v regionech, která jednak nabídla vlastní výstavní prostory, zajišťovala propagaci a doprovodné akce (vernisáže, komentované prohlídky), ale také se významně ve finální fázi podílela na samotném scénáři výstavy i ve výběru vystavovaných předmětů.

Základní kostru výstavy tvořilo čtrnáct panelů, které ovšem nepopisovaly jednotlivé lokality, jak je to běžné u většiny obdobných výstav, ale představovaly tematické oblasti. První panel (Fenomén zaniklých sídel) uváděl návštěvníky do světa zaniklých sídel a upozorňoval na specifickou roli tohoto prostředí, další panel (Zanikání sídel před rokem 1945) se pak zaměřil na historický exkurz. Nejpočetnější skupina výstavních panelů (Sídla zaniklá vysídlením německých obyvatel; Poválečné osídlování Jesenické oblasti; Demolice opuštěných sídel v pohraničí; Zmizelé obce ve vojenském újezdu Libavá; Zaniklá sídla v okolí státních hranic; Sídla zatopená vodou; Sídla zaniklá kvůli těžbě a průmyslovému rozvoji) představila návštěvníkům důvody a okolnosti zanikání sídel ve sledovaném období druhé poloviny dvacátého století. Další skupinu (Specifická krajina zaniklých sídel;

27 *Přehled obcí a částí v ČSSR, jejichž názvy zanikly, byly změněny, nebo se staly místními částmi v době od 5. 5. 1945 – 1. 7. 1964*. Praha: Nakladatelství dopravy a spojů, 1964.

28 *Statistický lexikon obcí v republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. I. díl, Země Česká*. Praha 1934; díl II. *Země Moravskoslezská*. Praha: Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický, 1935.

29 Mapové podklady poskytuje k nahlédnutí a základnímu vizuálnímu porovnání Český zeměměřičský a katastrální úřad (ČÚZK) v aplikaci dostupné na stránkách *Archiv*:

Zeměměřičský úřad [online]. [cit. 2023-06-25]. Dostupný z [www: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>](https://ags.cuzk.cz/archiv/). Data, která nebyla digitalizována, je možné vyžádat v tištěné podobě v archivu Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního.

30 Putovní výstava *Zaniklá sídla Moravy a Slezska* se uskutečnila v následujících termínech a místech: 23. 6. – 4. 9. 2022 ve Vlastivědném muzeu v Šumperku, 27. 9. – 27. 11. 2022 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka v Jeseníku a 2. 12. – 30. 12. 2022 v Městském muzeu v Krnově.

Obr. 3: Modely kaplí ze zaniklých vesnic na Jesenicku – součást expozice výstavy Zaniklá sídla Moravy a Slezska (zdroj: Archiv projektu).

Krajinné prvky typické pro zaniklá sídla) tvořily panely věnující se vývoji zdejší krajiny, na něž navazovaly panely představující relikty bývalého osídlení a dochované památky v krajině (Kostely a kaple; Stavební památky) a konečně jeden panel zabývající se současnými aktivitami v tomto prostředí (Druhý život zaniklých sídel).

K těmto panelům se pojily různé typy exponátů, tvořené dvojrozměrnými a trojrozměrnými předměty pocházejícími z prostředí zaniklých sídel. Velkou část vystavených předmětů dodalo ze svých sbírek šumperské a jesenické muzeum, některé vystavované exponáty byly zapůjčené od soukromých sběratelů, jako byl například mezník ze zaniklé osady Adamov. Na výstavě se ovšem objevily také různé artefakty a pozůstatky předmětů denní potřeby, nalezené během terénních výzkumů v zaniklých vesnicích řešiteli projektu (zlomky střešní krytiny z břidlice, pozůstatky vybavení domácností aj.).

Snahou autorů výstavy bylo ukázat a prezentovat takové předměty, které jsou nositeli „příběhu“ a dokumentují konkrétní událost spojenou

s vystavovanou tematikou. Takovou informací disponovala například vystavená železná truhla z první poloviny dvacátého století ukrývající skleněné a porcelánové nádoby, která byla nalezena pomocí detektoru na místě zaniklého domu ve vsi Zálesí v okrese Jeseník, uložená v současnosti ve sbírkách Vlastivědného muzea Jesenicka v Jeseníku. S největší pravděpodobností tuto truhlu zakopali němečtí obyvatelé domu před jejich nuceným vysídlením za hranice, k němuž došlo v této oblasti na podzim 1946. Ukrývání nemovitého majetku, který si vysídlenci nemohli vzít s sebou, bylo v poválečném pohraničí častým jevem, avšak jen málokdy se podařilo takový nález v téměř neporušeném stavu objevit po více než sedmdesáti letech.

Další vystavené předměty mají hodnotu pozůstatků po osídlení a někdejší lidské činnosti v zaniklých obcích a osadách. Mimořádný význam mají v této souvislosti místa spojená s těžbou surovin nebo specifickou průmyslovou a řemeslnickou činností. K takovým místům patří bývalá sklářská osada Josefová, odkud byly na výstavě prezentovány pozůstatky stěn šamotových tavicích pánví a zdi-

va tavicí pece, železné loučnický, zlomky užitkové keramiky a různých sklářských výrobků, včetně skleněné holby ševcovského mistra z roku 1777. Většina těchto exponátů byla nalezena během prospekce, kterou v místě zaniklé osady prováděly Michal a Zuzana Gelnarovi, a v současnosti jsou ve sbírkách šumperského muzea.³¹ Jiný typ vystavených exponátů představovaly předměty běžné potřeby každodenního života lokalizované do zaniklých obcí a osad (dámské šaty z Hraniček), úřední pomůcky (úřední pečetidlo pro obec Bílý Potok a její zaniklou osadu Kohout z roku 1843 a pečetidlo statku v Kohoutu z roku 1839), bohoslužebné vybavení nebo dochované církevní památky ze zbořených kostelů (ornát z kostela sv. Rocha v Červeném Dole, dřevorezba sošky sv. Anny z kostela sv. Josefa v Anníně). Výstavu pak doplnily ještě exponáty, které nepocházely přímo ze zaniklých sídel, ale byly s nimi spojené například jejich autory (obrazy malíře Antonie Austa, rodáka z Adamova u Velkého Vrbna).

K vybraným předmětům byly přiřčeny ještě některé dobové písemné dokumenty, kroniky se záznamy ze zaniklých obcí a osad, ale i mapy, plány (například plán na přestavbu hostince v zaniklém Hajmrlově), knihy a fotografie, jako letecké i panoramatické pohledy na již neexistující obce a osady Adamov, Josefová, Karlovec nebo Štolnava. Některé exponáty a fotografie byly touto formou prezentovány poprvé na veřejnosti.

Vedle autentických dobových předmětů byly k výstavě speciálně zhotoveny ještě i exponáty ve formě 3D modelů. Tuto sbírku zastupovaly pět vymodelovaných kaplí ze zaniklých osad – kaple sv. Anny v Hraničném, kaple sv. Anny v Hu-

³¹ K bývalé osadě Josefová a zdejší sklářské činnosti podrobně také MAREŠ, Pavel. *Josefová: zapomenutá perla sklářství v Jeseníkách*. Hanušovice: Lesy ČR, 2016.

Obr. 4: Předměty nalezené během terénního výzkumu v okolí zaniklých sídel jako součást výstavy Zaniklá sídla Moravy a Slezska (zdroj: Archiv projektu).

Obr. 5: Světelná mapa Jesenícké oblasti s 60 vyznačenými zaniklými obcemi a osadami – jeden z exponátů výstavy Zaniklá sídla Moravy a Slezska (zdroj: Archiv projektu).

tově, kaple sv. Floriána v Kašnici, kaple sv. Antonína Paduánského z Růžence a kaple sv. Jana Křtitele ve Svobodíně – rekonstruovaných především na podkladě dobových fotografií a stavebních plánů. Stejnou cestou byly pořízeny a vystaveny také dva modely intravilánů vybraných zaniklých vesnic, Muzlova a Štolnavy (Pramenů) u Žárové, zhotovených

na čtyřech deskách o celkové velikosti 100 × 100 cm. Možnost interakce s návštěvníky nabízela světelná mapa Jesenícké oblasti, na níž bylo rozmístěno kolem šedesáti žárovek znázorňujících každou zaniklou obec a osadu v tomto regionu. Podél této mapy je zhotoven soupis zaniklých sídel s tlačítkem, které po zmáčknutí rozsvítí příslušnou žárovku na mapě. Pro nejmlad-

ší návštěvníky byl pak na výstavě připraven také dětský koutek s omalovánkami nebo puzzle s tematikou zaniklých sídel.

Zvláštní pozornost věnovali autoři výstavy moderním technologiím, které byly využity například v dokumentech obsahujících program rozšířené (augmentované) reality umožňující snímat pomocí chytrého telefonu obrazy z vybraných zaniklých sídel. Tuto možnost měli návštěvníci přímo ve výstavních sálech po načtení příslušných kódů ze speciálních desek. Výstavu doplnily audiovizuální dokumenty moderní kroniky obce, které se přehrávaly pomocí smyčky na projekčním plátně nebo televizní obrazovce. V tomto případě se jedná o audiovizuální dokument založený na audio- či videozáznamu vzpomínek pamětníků vázaných na konkrétní prostor kombinovaný s obrazovým podkladem (současné a historické fotografie, videozáznam současného stavu krajiny, mapové vizualizace) ilustrujícím mluvené slovo, tedy dokumentující současnou či historickou podobu míst, o kterých se respondent zmiňuje. Moderní kronika obce je tak nástrojem dokumentace a trvalého uchování mizejícího svědectví o podobě české kulturní krajiny v minulosti a lze ji aplikovat na všechna území, tedy nejenom na místa spojená se zaniklými strukturami.³² K výstavě byl vydán také tištěný katalog.³³

POUŽITÉ ZDROJE:

Archeologický výzkum vesnic středověkého původu na Tachovsku zaniklých po

³² Jednotlivé výstupy moderní kroniky obce včetně bližších informací k jejich realizaci jsou dostupné z *Moderní kronika obce* [online]. [cit. 2023-06-25]. Dostupný z [www: <http://mko.mendelu.cz/>](http://www.mko.mendelu.cz/).

³³ KOVAŘÍK, David, Hana VAVROUCHOVÁ a Veronika PEŘINKOVÁ. *Zaniklá sídla Moravy a Slezska. Katalog výstavy*. Brno, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Mendelova univerzita v Brně, 2022.

- roce 1945. *Archaeologia historica*, 2008, roč. 33, s. 101–117. ISSN 0231-5823.
- Archiv: *Zeměměřický úřad* [online]. [cit. 2023-06-25]. Dostupný z www: <<https://ags.cuzk.cz/archiv/>>.
- BERANOVÁ VAICOVÁ, Romana. *Zaniklé obce na Sokolovsku*. Sokolov: Krajské muzeum Sokolov, 2005. ISBN 80-86630-06-4.
- BINTEROVÁ, Zdeňka. *Zaniklé obce Doupovska od A do Ž*. Chomutov: Oblastní muzeum v Chomutově, 2005. ISBN 80-239-6124-1.
- BOHÁČ, Jaromír a Roman SALAMANCZUK. *Zmizelé Chebsko: zničené obce a osady okresu Cheb po roce 1945/Das verschwundene Egerland: die nach 1945 zerstörten Ortschaften des Landkreises Eger*. Cheb: Krajské muzeum Karlovarského kraje, Muzeum Cheb, 2007. ISBN 978-80-85018-59-2.
- BUREŠ, Michal. *Vesnice zaniklé po roce 1945 a kulturní krajina Novohradských hor: příklad archeologické transformace*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2015. ISBN 978-80-261-0335-6.
- CAJTHAML, Jiří. *Rekonstrukce historické krajiny a zaniklých obcí*. Praha: České vysoké učení technické, 2013. ISBN 978-80-01-05409-3. Habilitační přednášky 2013/26.
- CICVÁREK, Jiří. Záchranný výzkum tradičního stavitelství na Moravskokrumlovsku. *Národopisné aktuality*, 1977, roč. 14, č. 2, s. 159–162. ISSN 0323-2441.
- CVRKOVÁ, Marta. *Dějiny zaniklých obcí – Vyklíče, Lochočice, Otovice*. Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem, 1987.
- FUNK, Tomáš. Vesnice zaniklé po roce 1945. In VAŘEKA, Pavel (ed.). *Archeologie 19. a 20. století: přístupy – metody – témata* [CD-ROM]. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2013, s. 23–28. ISBN 978-80-261-0221-2.
- GLONEK, Jiří. *Zaniklé obce Vojenského újezdu Libavá*. Ostrava: Společnost přátel Poodří, 2008. ISBN 978-80-254-0628-1.
- HAJER, Václav. *Kaplický poutník II, aneb Putování po zaniklých osadách na Kaplicku*. Kaplice: Kulturní a informační centrum Kaplice, 2011. ISBN 978-80-254-9473-8.
- HONS, Osvald. *Zaniklé obce kolem Ralska*. Ralsko: Město Ralsko, 2014. ISBN 978-80-260-6779-5.
- Horní město Přisečnice. In *YouTube.cz* [online]. Praha: Krátký film Praha ve spolupráci s krajským střediskem Státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem, 1969 [cit. 2023-06-12]. Dostupný z www: <<https://www.youtube.com/watch?v=1Ck7TQvywAI>>.
- HRNČÍŘOVÁ, Květa. Dostavba národní kulturní památky Lidice. In *Slánský obzor: ročenka společnosti Patria Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně*. Sv. 15. Slaný: Vlastivědné muzeum ve Slaném, 2007, s. 130–135.
- Identifikace a trvalá dokumentace kulturní, krajinné a sídelní paměti obce – na příkladu zaniklých sídel Moravy a Slezska. In *Zaniklá sídla Moravy a Slezska* [online]. 2018 [cit. 2023-01-30]. Dostupný z www: <<https://zanikla-sidla.cz/projekt/>>.
- JAŠA, Luděk. *Zaniklé obce Slavkovského lesa*. 2. přeprac. vyd. Sokolov: AZUS Březová, 2018. ISBN 978-80-906095-6-3.
- KARLÍČEK, Petr. *Průvodce: průvodce po zaniklých obcích, osadách a samotách pod Bukovou horou*. Ústí nad Labem: Statutární město Ústí nad Labem, Zubrnice: Národní muzeum v přírodě – Muzeum v přírodě Zubrnice, 2021. ISBN 978-80-86646-65-7.
- KINTZL, Emil a Jan FISCHER. *Zmizelá Šumava*. Zlín: Kniha Zlín, 2015. ISBN 978-80-7662-373-6.
- KOCOURKOVÁ, Květoslava. Dějiny zaniklých obcí – jejich význam pro regionální historiografii. In *Z regionální historie a archivnictví: XIX. Mikulovské sympozium, 11.–12. X. 1989*. Břeclav, Brno, Olomouc: Muzejní a vlastivědná společnost, 1989, s. 215–219. ISBN 80-85048-16-7.
- KONOPKA, Vladimír. *Lidice – muzeum: sbírka dokumentů o zničení Lidic nacisty a o jejich znovuvybudování [katalog stálé muzejní expozice Památníku Lidice]*. [Praha]: [IMS], [1966].
- KOVAŘÍK, David. Zánik obcí v zakázaném hraničním pásmu. In VANĚK, Pavel (ed.). *Ochrana státní hranice 1948–1955*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2013, s. 97–103. ISBN 978-80-86413-84-6.
- KOVAŘÍK, David, Hana VAVROUCHOVÁ a Veronika PEŘINKOVÁ. *Zaniklá sídla Moravy a Slezska. Katalog výstavy*. Praha, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Mendelova univerzita v Brně, 2022. ISBN 978-80-7285-274-1.
- KUČA, Karel (ed.). *Historické kulturní krajiny České republiky*. Průhonice: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, 2020. ISBN 978-80-87674-32-1.
- KUČERA, Zdeněk. Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945. Základní analýza. *Historická geografie*, 2007, roč. 34, s. 317–334. ISSN 0323-0988.
- KUČERA, Zdeněk, Přemysl ŠTYCH a Jan JELÉNEK. Zaniklá sídla: jejich vznik, poznání a rekonstrukce. *Geografické rozhledy*, 2011, roč. 20, č. 4, s. 32. ISSN 1210-3004.
- MACHÁČEK, Pavel. *Zmizelé Jesenícko*. 1. díl. Zcela zaniklé osady. Jeseník: Hnutí Brontosaurus Jeseníky, 2019. ISBN 978-80-270-6807-4.
- MALÁ, Eva. Zaniklé obce v oblasti Ralska připomíná expozice v Náhlově. In *Český rozhlas Liberec* [online]. 18. 8. 2019 [cit. 2023-01-28]. Dostupný z www: <<https://liberec.rozhlas.cz/zanikle-obce-v-oblasti-ralska-pripomina-expozice-v-nahlove-8039731>>.
- MAREŠ, Pavel. *Josefová: zapomenutá perla sklářství v Jeseníkách*. Hanušovice: Lesy ČR, 2016. ISBN 978-80-86945-29-3.
- MARTINOVSKÝ, Ivan. *Dějiny zaniklých obcí – Tuchomyšl*. Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem, 1983.
- MAZÁČKOVÁ, Jana, Kateřina DOLEŽALOVÁ a Jakub TĚSNOHLÍDEK. Zaniklé středověké vesnice na Moravě. Dějiny bádání a stav výzkumu. In NOCUŇ, Przemysław, Agnieszka PRZYBYLA-DUMIN a Krzysztof FOKT (eds.). *Wieszaginonia. Stan i perspektywy badań*. Chorzów: Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie, 2016, s. 59–92. ISBN 978-83-941769-5-2.
- MĚCHUROVÁ, Zdeňka. Zaniklé středověké vesnice. Jejich výzkum, nálezy a prezentace v Moravském zemském muzeu. In *Moravské zemské muzeum* [online]. [cit. 2023-06-10]. Dostupný z www: <http://www.mzm.cz/fileadmin/user_upload/Prehled_expozic/Morava_ve_stredoveku/ZSV-def.MZM.pdf>.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Příspěvek k možnostem rekonstrukce středověké krajiny, území zaniklých vesnic a typů sídliště. *Archaeologia historica*, 1987, roč. 12, s. 111–128. ISSN 0231-5823.
- MINAŘÍK, Pavel. Vznik a rozšiřování vojenských výcvikových prostorů na území Československa a s tím spojené vlivy na migrační procesy. In BEDNAŘÍK, Petr, Helena NOSKOVÁ a Zdenko MARŠÁLEK

- (eds.). *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2018, s. 135–149. ISBN 978-80-7285-207-9.
- Moderní kronika obce [online]. [cit. 2023-06-25]. Dostupný z www: <<https://mko.mendelu.cz/>>.
- NOVOTNÝ, Jiří. *Zaniklé obce a osady ve vojenském prostoru Boletice*. [Vlkovice]: Jiří Novotný, 2012.
- PANOCH, Pavel. Pietní areál Ležáky. In POPELOVÁ, Lenka, Vladimír ŠLAPETA a Petr VORLÍK (eds.). *Stavby století Čech, Moravy a Slezska 1918–2018*. Praha: Foibos books, Národní památkový ústav, 2018, s. 254–255. ISBN 978-80-88258-09-4.
- Prezentace zaniklých sídel v českém pohraničí ve výstavní činnosti a muzejních expozicích (metodika NmetS). In *Zaniklá sídla Moravy a Slezska* [online]. Praha, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Mendelova univerzita v Brně, Masarykova univerzita, 2022 [cit. 2023-06-28]. Dostupný z www: <<https://zanikla-sidla.cz/projekt/wp-content/uploads/2022/11/metodika.pdf>>.
- PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa/Wanderungen durch die verschwundenen Ortschaften des Böhmischen Walds*. I. Domažlicko. Osudy 50 zaniklých obcí, vsí a samot/Kreis Taus. Die Geschichte von 50 verschwundenen Dörfern, Weilern und Einöden. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2007. ISBN 978-80-86125-78-7.
- PROCHÁZKA, Zdeněk. *Putování po zaniklých místech Českého lesa/Wanderungen durch die verschwundenen Ortschaften des Böhmischen Walds*. II. Tachovsko. Osudy 45 zaniklých obcí, vsí a samot/Bezirk Tachau. Die Geschichte von 45 verschwundenen Dörfern, Weilern und Einöden. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2011. ISBN 978-80-87316-16-0.
- Přehled obcí a částí v ČSSR, jejichž názvy zanikly, byly změněny, nebo se staly místními částmi v době od 5. 5. 1945 – 1. 7. 1964*. Praha: Nakladatelství dopravy a spojů, 1964.
- SCHINDLER-WISTEN, Petra. *O chalupách a lidech. Chalupářství v českých zemích v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3613-9.
- SNÁŠIL, Robert (ed.). *Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů: sborník prací přednesených na III. celostátním semináři o problematice zaniklých středověkých vesnic (Uherské Hradiště 10.-13. 5. 1971)*. Díl II. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, [1973].
- SPURNÝ, Matěj (ed.). *Proměny sudetské krajiny*. [Praha]: Antikomplex, 2006. ISBN 80-86125-75-0.
- STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha: Academia, Naše vojsko, 1991. ISBN 80-200-0328-2.
- Statistický lexikon obcí v Republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. I. díl, Země Česká*. Praha: Státní úřad statistický, 1934.
- Statistický lexikon obcí v Republice československé: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. II. díl, Země Moravskoslezská*. Praha: Státní úřad statistický, 1935.
- SÝKOROVÁ, Jana. *Zmizelé domovy. Příspěvek k historii zlikvidovaných obcí v okrese Most*. Most: Okresní muzeum v Mostě, 2002. ISBN 80-239-0797-2.
- ŠAFUS, Ivo. Pomník zaniklým obcím Chomutovska. In *Cokoli v okolí.cz* [online]. 17. 6. 2022 [cit. 2023-01-26]. Dostupný z www: <<https://www.cokoli-vokoli.cz/65372-pomnik-zaniklych-obci-chomutovska/>>.
- TOPINKA, Jiří. Zapomenutý kraj. České pohraničí 1945–1960 a tzv. akce dosídlení. *Soudobé dějiny*, 2005, roč. 12, č. 3-4, s. 534–585. ISSN 1210-7050.
- VALÍČKOVÁ, Petra. Výstava Zaniklé obce pod Bukovou horou se otevírá veřejnosti. In *Národní muzeum v přírodě* [online]. 2021 [cit. 2023-01-30]. Dostupný z www: <<https://www.nmvp.cz/pro-media/tiskove-zpravy/vystava-zanikle-obce-pod-bukovou-horou-se-otevira-verejnosti>>.
- ZAJÍČEK, Zdeněk. Drsný osud pohraničí připomíná Muzeum vysídlených obcí Novohradska. In *Český rozhlas České Budějovice* [online]. 2. 12. 2018 [cit. 2023-01-25]. Dostupný z www: <<https://budejovice.rozhlas.cz/drsny-osud-pohranici-pripomina-muzeum-vysidlenych-obci-novohradska-7693743>>.
- Zaniklé obce a objekty/Werschwundene Orte und Objekts* [online]. [cit. 2023-06-25]. Dostupný z www: <<http://www.zanikle-obce.cz/>>.
- Zapomenutá místa pohraničí: 50 let vývoje krajiny očima archeologie/Vergessene Orte des Grenzgebietes: 50 Jahre Landschaftsentwicklung aus dem Blickwinkel der Archäologie*. Praha: Calamarus, 2018. ISBN 978-80-270-5446-6. Katalog výstavy.
- Zmizelé Sudety: katalog k výstavě/Das Verschwundene Sudetenland: der Katalog zur Ausstellung*. 4. upr. a rozšíř. vyd. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2006. ISBN 80-86125-73-4.
- ŽALSKÝ, Jan. Expozice v muzeu Památníku Lidice a muzeu Pietního území Ležáky. In *useen bauen und gestalten, 2011: 20. Internationale Fachtagung bayerischer, böhmischer, oberösterreichischer und sächsischer Museumsfachleute/Stavět a tvořit muzea, 2011: 20. mezinárodní konference bavorských, českých, hornorakouských a saských muzejních pracovníků: Nürnberg, 6. bis 8. Oktober 2011*. München: Landesstelle für die nichtstaatlichen Museen in Bayern, 2012, s. 91–93. ISBN 978-3-9807604-7-8.

DAVID KOVAŘÍK

Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, v. v. i.,
detašované pracoviště Brno,
Česká republika
kovarik@usd.cas.cz

Vystudoval historii, etnologii a muzeologii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně a pracuje jako historik v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR v Brně. Zabývá se problematikou pohraničních regionů v českých zemích po roce 1945, studiem národnostních menšin a ná-

rodnostní politikou československého státu a nucenými migracemi obyvatelstva. V letech 2018 až 2022 byl řešitelem projektu *Identifikace a trvalá dokumentace kulturní, krajinné a sídelní paměti obce – na příkladu zaniklých sídel Moravy a Slezska*, který se zabýval výzkumem zaniklých sídel na území Moravy a Slezska po roce 1945.

He studied history, ethnology and museology at the Faculty of Arts of Masaryk University in Brno and works as a historian at the Institute of Contemporary History of the Czech

Academy of Sciences in Brno. He deals with the issue of border regions in the Czech lands after 1945, the study of national minorities and the national policy of the Czechoslovak state and forced population migrations. In 2018–2022, he was member of the research team in the project *Identification and permanent documentation of cultural landscape and settlement memory: a case study of abandoned settlements of Moravia and Silesia*, which dealt with the research of abandoned settlements in the territory of Moravia and Silesia after 1945.

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.